

HÜNKÂR

(خُنْكَار)

Osmanlı padişahları için
kullanılan bir unvan.

Sözlükte "Tanrı, hâkim, hükümdar, âmir, efendi, sahip, bey" gibi anlamları bulunan Farsça *hudâvendigâr* kelimesinin *hündgâr* veya *hüngâr* şeklinde kısaltılmış biçiminden gelmektedir.

İlk Osmanlı hükümdarları daha çok "gazi" unvanıyla anılırken I. Murad "Hudâvendigâr" ve "Gazi Hünkâr" diye şöhret bulmuş ve bu iki tabir daha sonraki padişahlar için de kullanılmıştır. Bazı belgelerde *hudâvendigâr* (*Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, s. 16, 24, 89, 96, 112, 114; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 171, 174), *hündkâr* (*Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, s. 10) ve *hünkâr* (Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 171, 178, 179) unvanları geçmekle birlikte özellikle halk arasında ve çeşitli tarih kitaplarında daha çok *hünkâr* şekli yaygınlık kazanmıştır (Âşıkpaşazâde, s. 68; *Gazavât-ı Sultân Murâd*, s. 2, 13, 21; Neşrî, I, 155, 197, 213, 223, 231-243; Koçi Bey, s. 32, 80-127). Bundan dolayı padişaha nisbet edilen veya ona has olan bazı nesne, mekân ve hizmetleri ifade için "hünkâr iskelesi, hünkâr mahfili, hünkâr sofası, hünkâr imamı, hünkâr müezzini, hünkâr şeyhi, hünkâr çavuşu, hünkâr hasekisi, hünkâr defteri, hünkâr kayığı, hünkâr macunu, hünkâr beğendi" gibi tabirler kullanılmıştır.

Osmanlılar'da *hünkâr* unvanının padişahın dışında başka kimselere verilmediği belirtilmekle birlikte (Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 234) saygı ifadesi olarak bazı tasavvuf büyükleri için de *hudâvendigâr* ve *hünkâr* tabirlerinin kullanıldığı görül-

mektedir. Nitekim *Menâkıbü'l-ârifin*'de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî için *hudâvendigâr* veya *hazret-i hudâvendigâr* (I, 369, 380, 382, 385, 467, 485, 490), *Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî* de de (s. 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 16-20) Hacı Bektâş-ı Velî için *hünkâr* veya *hazret-i hünkâr* tabirleri sıkça kullanılmış, bu son eserde Mevlânâ da Molla Hünkâr şeklinde anılmıştır (s. 93-98).

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Supplément aux dictionnaires arabes*, Beyrouth 1968, I, 410; Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifin*, I, 369, 380, 382, 385, 467, 485, 490; *Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî: Vilâyet-nâme* (haz. Abdülbâki Gölpinarlı), İstanbul 1958, s. 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 16-20, 93-98; *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid* (nşr. Halil İnalcık), Ankara 1954, s. 10, 16, 24, 89, 96, 112, 114; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 68; *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân* (nşr. Halil İnalcık - Mevlûd Oğuz), Ankara 1978, s. 2, 13, 21; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 155, 197, 213, 223, 231-243; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 18, 32, 80-127; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fî Kavânin-i Âli Osman* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1993, tür.yer.; Cevdet, *Ma'rûzât*, s. 92; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 171, 174, 178, 179; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 233-234; a.mlf., "Murad I", *İA*, VIII, 587, 595; Robert Anhegger, "Mu'âli'nin Hünkârname'si", *TD*, I/1 (1949), s. 145-166; Pakalın, I, 867 vd.; J. H. Kramers, "Hudâwendigâr", *İA*, V/1, s. 578; C. Orhonlu, "Khudâwendigâr", *EF* (Fr.), V, 45-46; Dihhudâ, *Lûgat-nâme*, XII, 766, 942, 946.

DİA

HÜNKÂR CAMİİ

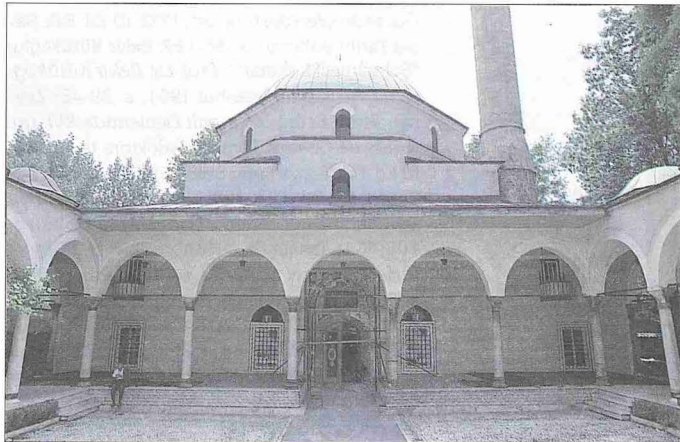
Saraybosna'da
esasî XV. yüzyılda yapılan cami.

Câmi-i Atîk, Ebülfeth ve'l-Megâzî Sultan Mehmed Han Camii adlarıyla da tanınan bu ibadethânenin şehirde pek çok vakfı bulunan Bosna sancak beyi İshak

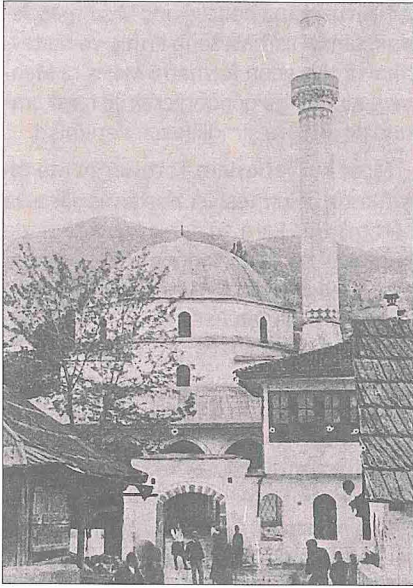
Bey veya oğlu İshâ Bey tarafından yaptırıldığı ve mahallî rivayetlere göre şehri gezen Fâtih Sultan Mehmed'in camiye beğenmesi üzerine onun adının verildiği kabul edilmektedir. Gazi İshak Bey'in buradaki hayratının ilki olan zâviye ve mevlevihâne ile imaretin 866 yılı Cemâziyelevinde (Şubat 1462) düzenlenen vakfiyesinden caminin de bu yıllarda yapılmış olduğunu çıkarmak mümkündür. İlk müslüman yerleşiminin kurulduğu camiye çevreleyen mahalle 1516 yılına kadar Hatip mahallesi (Hatibovo-Mahala) adıyla anılmaktayken bu tarihten sonra Eski mahalle ve Sultan Mehmed Eski Camii mahallesi (Stara-Atik Mahala), daha sonra ise Hünkâr mahallesi (Careva Mahala) olarak anılmıştır. İlk yapısı ahşap (Ayverdi'ye göre belki sadece çatısı ahşap) olan Hünkâr Camii 962-968 (1555-1561) yılları arasındaki bir eşkiya baskını sırasında yanmış ve yapı 974'te (1566-67) kâgır olarak yeniden inşa edilmiştir. Evliya Çelebi, 1070 (1659-60) yılında çıktığı seyahatte uğradığı Saraybosna'daki camileri anlatırken burada bir İshâ Paşa Camii'nden bahsederek 926 (1520) tarihli Arapça kitâbesinin kopyasını verir. Bu kitâbede zikredilen yapı acaba Hünkâr Camii adıyla tanınan esermidir? Bu ihtimal gerçek olduğu takdirde cami hakkında bilinenlerin yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Her ne olursa olsun bugün Hünkâr Camii olarak tanınan yapı mimari üslûbu bakımından bir XVI. yüzyıl Osmanlı eseridir.

Hekimoğlu Ali Paşa'nın divan efendisi Şehîd Osman Efendi 1173 (1759-60) yılında yapıya bir kütüphane eklemişse de bina 1912'de yıkılmış ve kitapları Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Mehmed Fâzıl Paşa 1264'te (1848) caminin iki yanına kanatlar ilâve ettirmiştir. Bu tamir ve ilâvelere dair şair Zîver Bey'in sekiz beyitlik Türkçe manzumesi hattat Mehmed Rifat Efendi tarafından yazılarak taçkapı alınlığına konulmuştur. Külliye teşkil eden yapılarca medrese, mektep ve hamamdan ise bir iz kalmamıştır. Yine aynı hayır sahibinin Fâtih Sultan Mehmed adına yaptırdığı köprü de XX. yüzyıl içinde yenilenerek bütünüyle yok edilmiştir (bk. HÜNKÂR KÖPRÜSÜ).

Tek kubbeli, kare mekânlı tipte inşa edilmiş olan Hünkâr Camii dıştan 15,42 x 15,32 m. ölçüsündedir. Mermer sütunlara oturan sivri kemerli ve evvelce kubbeli olduğu tahmin edilen son cemaat yerinden girilen taçkapı da sivri bir kemerin içinde açılmış olup derin bir niş ve kavsaradan yoksundur. Kare planlı harimi yak-

Hünkâr
Camii -
Saraybosna /
Bosna - Hersek

Hünkâr Camii'nin 1892 yılına ait bir fotoğrafı
(Mujezinović, I, 17)

laşık 13 m. kadar çapı olan pencereli, sekizgen kasnaklı bir kubbe örter. Kareden kubbeye geçiş için köşelerde içleri dilimli tromplar kullanılmıştır. Bunların altlarında köşe pahlarının başlangıçlarında beş sıra mukarnas yapılmıştır. Aslında yan cephelerde alt sırada üçer pencere varken binaya 5 m. genişliğinde kanatların ilâvesi yüzünden bunlar kapatılmış, yanlarda olan üst pencereler de kullanılmaz olmuştur. Kible duvarında ise alt ve üstte ikişer, mihrap üstünde de bir yuvarlak pencere vardır.

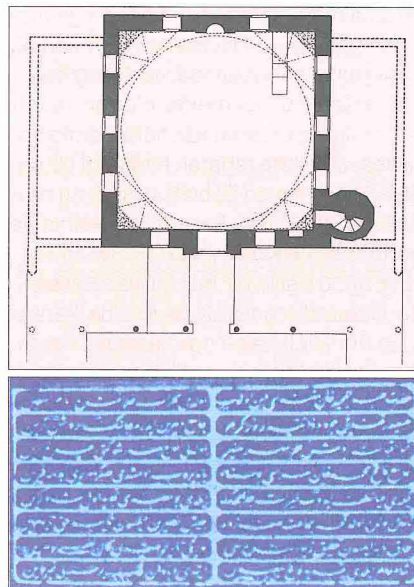
Yüksek bir görünümü olan mihrap fazla süslü olmamakla beraber âhenkli ve zariftir. Nişin üst kısmında XIX. yüzyılın kalem işi nakışları ile bezenmiş altı sıra mukarnas bulunmaktadır. Caminin mimarisinde hâkim olan asil sadelik minberde de görülür. Zarif bir kapısı bulunan minber, klasik üslûbun bütün güzel orantılarına sahip olduğu gibi yan cephelerde de ileri derecede sadelik hâkimdir.

Harimin içindeki kapının iki yanında altılı üstlü ahşap mahfiller vardır. XIX. yüzyıl eseri olduğu görülen bu yayvan kemerli mahfiller tornada çekilmiş ağaç korkuluklar ve ahşap direklere sahiptir. Ortada ise üstte dışa çıkan yarım yuvarlak bir cumbası bulunur. Sağdaki minareye duvar kalınlığı içinde köşede açılmış bir iç kapıdan girilmektedir. Rumeli'deki camilerin çoğunda görüldüğü gibi pahlı minare göv-

desi cami yapısına nisbetle oldukça yüksektir. Şerefe çıkması üç sıra mukarnasa oturur. Minare yakınında Şeyh İbrâhim Türbesi yer almaktadır. Caminin hazîresindeki kabirlerin çoğu korunarak günümüze ulaşmış, kitâbeleri ise M. Mujezinović tarafından yayımlanmıştır.

Ekrem Hakkı Ayverdi, Bosna'daki Türk mimari eserlerinden de bahsettiği 1956'da yayımlanan makalesinin resimleri arasında Hünkâr Camii'nin ilâveleriyle birlikte bir plan-krokisini de koymuştur (rs. 69). 1981'de basılan kitabında ise yalnız cami gösterilmiştir (rs. 538). İlk plandan öğrenildiğine göre caminin avlusunun iki yanına dörder kubbeli revaklar yapılmış olup bunlar hem avluya hem de dışa açıktır. Her bir kubbe içeride ve dışarıda sütunlara dayanan kemerler tarafından taşınır. Avlunun giriş kısmını ise başlı başına mimari hüviyete sahip bir blok işgal eder. Bu yapı, iki yanlarda kubbeli bir çift büyük mekânla aralarında yer alan, dış kapıdan avluya açılan geçit dehlizi ve bunun iki yanındaki dörder kubbeli mekânlardan oluşmuştur. En uçtaki iki büyük mekândan sağdaki Cemâat-ı İslâmiyye merkezi ve müftülük, soldaki ise 1994 yılına kadar Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi olarak kullanılıyordu. 1956'da yayımladığı makalesiyle bu camiye dair 1981'de verdiği bilgiler arasında bazı farklılıklar bulunan Ayverdi, bu kısmın 1265'te (1849) Mehmed

Hünkâr Camii'nin planı ve 1264 (1848) tarihli tamir kitâbesi

Fâzıl Paşa tarafından diğer eklerle birlikte yapılmış olduğu görüşündedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 430; Sejfudin Kemura, *Sarajevske Džamije i Druge Javne Zgrade Turske Dobe*, Sarajevo 1910, s. 1-12; Hazim Šabanović, *Knjževnost Muslimana BiH na Orijentalnim Jezicima*, Sarajevo 1973, s. 487-489; Mehmed Mujezinović, *Islamska Epigrafika u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1974, I, 17-56; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri II-III*, s. 361-368, rs. 538, 540-549; a.m.f., "Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları", *VD*, III (1956), s. 196-197, rs. 69-73; Kemurâzâde Seyfeddin Fehmi b. Ali, "Saraybosna'da Ebniyye-i Hayriyyenin Musavver Tarihi: I. Hünkâr Câmi-i Şerifi", *TOEM*, II/12 (1327), s. 774-776; Behija Zlatar, "Popis Vakufa u Bosni iz Prve Polovine XVI Vijeka", *POF*, XX-XXI/1970-71 (1974), s. 113-114; Kasim Dobrača, "Vakıfname u Gazi Husrev-Begovoj Bibliote-ci", *Anali GHB*, IV (1975), s. 41-43; Hatidža Čardinda, "Neki Legati Osman-Şehdijine Biblioteke", a.e., XV-XVI (1987), s. 243-252; Jasminko Mulaomerović, "Muvekkithane, Muvekkiti i Mjerjenje Vremeua", a.e., XV-XVI (1987), s. 270, 272.

SEMAVİ EYİCE

HÜNKÂR İMAMI

Osmanlı sarayında görev yapan padişah imamlarına verilen ad.

Osmanlı sultanları vakit namazlarını genellikle saray mescidinde, cuma ve bayram namazlarını ise şehirdeki selâtin camilerinden birinde kılarlardı. Daha ziyade "imâm-ı sultânî, imâm-ı şehriyârî" unvanlarıyla anılan hünkâr imamı sarayda Ağalar Camii'nde namaz kıldırıldığı gibi saray dışında padişahın gittiği camide ona vekâleten cuma ve bayram namazlarını da kıldırır, hutbe okurdu.

Hünkâr imamlığının hangi tarihte ortaya çıktığı kesin olarak tesbit edilememekle birlikte ikinci Osmanlı padişahı Orhan Bey'in İshak Fakih adında bir imamının bulunduğu bilinmektedir (Âşıkpaşazâde, s. 56, 84). *Mevlid* sahibi Süleyman Çelebi de bir süre Yıldırım Bayezid'in Dîvân-ı Hümâyûn imamlığında bulunmuştur (İA, XI, 177). Uzun müddet sarayda görevli imam sayısı bir iken IV. Mehmed'in (1648-1687) imâmı İbrâhim Efendi zamanında ikinci imamlık ve muhtemelen XVIII. yüzyıl başlarında üçüncü imamlık ihdas edilmiştir. Birinci imama "başimam" da denirdi. Birinci imamlığa tayin edilenler sarayda, diğerleri sadrazam huzurunda kürk giyerlerdi. Başimamdan boşalan kadroya genellikle ikinci imam getirilirdi.

Çok iyi yetişmiş olması gereken hünkâr imamının ayrıca güzel bir sese ve makam